

Sharon G. Feldman

GUIMERÀ A AMÈRICA

SET DONES PER A UN FENOMEN TRANSATLÀNTIC

Pròleg d'Enric Gallén

L'AVENÇ

GUIMERÀ A AMÈRICA

LLEGIR EN CATALÀ
ASSOCIACIÓ D'EDITORIALS INDEPENDENTS

L'AVENÇ

Sharon G. Feldman

GUIMERÀ A AMÈRICA

Set dones per a un fenomen transatlàntic

Pròleg d'Enric Gallén

Traducció de Pere Bramon

L'AVENÇ
Barcelona
2026

Barcelona, setembre de 2026
© del text, Sharon G. Feldman
© del pròleg, Enric Gallén
© de la traducció, Pere Bramon
© d'aquesta edició, L'Avenç, S.L., 2026
Mallorca 221, sobreàtic
08008 Barcelona
lavenc.cat
llegirencatala.cat

L'Avenç forma part de l'Associació d'Editorials Independents Llegir en Català.

Disseny i composició: L'Avenç
Imatge de la coberta: Mrs. Fiske retratada per Zaida Ben-Yusuf l'any 1896.
THEMA: NH 1DSE 2ADC ATDC JBSF
ISBN: 978-84-18680-71-7
Dipòsit legal: B 15330-2026
Imprès a Gráficas 94

Es reserven tots els drets.
Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública
o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada
amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei.
Adreça's a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics)
si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra
(conlicencia.com — 93 272 04 47).

TAULA

Pròleg. Estudiar Guimerà avui, d'Enric Gallén	9
Prefaci. A la recerca d'Àngel Guimerà	23
Capítol I. Corona Riccardo (c. 1878-1917), Fernanda Eliscu (1880-1968) i Minnie Maddern Fiske (1865-1932): de Barcelona als escenaris de Broadway	31
Capítol II. Florence Roberts (1871-1927): dels escenaris de San Francisco a la frontera del Vell Oest	85
Capítol III. Bertha Kalich (1874-1939): dels escenaris ídix a la gran pantalla	125
Capítol IV. Dorothy Donnelly (1882-1928): d'actriu emocional a dramaturga	177
Capítol V. Gertine Farrar (1882-1967): de diva d'òpera a estrella del cinema	219
Epíleg: Ecos i seqüeles	291
Il·lustracions	295
Bibliografia	298
Índex onomàstic	314

Per al Papitu

PREFACI

A la recerca d'Àngel Guimerà

Aquest projecte va començar, com tantes altres recerques, fa més d'una dècada en el santuari banyat pel silenci d'una biblioteca universitària. Mentre preparava unes noves classes sobre teatre espanyol del segle XIX per a la Universitat de Richmond, vaig passar una tarda entre les prestatgeries del soterrani de la Boatwright Memorial Library, envoltada de l'olor de paper vell i volums que ningú havia llegit des de feia anys i panys, un espai que semblava atresorar la promesa de descobertes deleroses de sortir a la llum. Mentre em posava de puntetes per atansar-me a un llibre d'una de les lleixes de dalt, em vaig sentir com si entrés en terra ignota, i vaig vacil·lar per un instant. Aleshores, en un moment de pura serendipitat —clac!— el que semblava un altre llibre va caure de la seva posició elevada, estaveïllant-se sobre el meu cap amb l'autoritat del destí. Però, en realitat, el que m'havia caigut al damunt era una capsa d'arxiu, envellida i solemne, que contenia una edició de l'editorial Doubleday de l'any 1915 de *Marta of the Lowlands*, la versió anglesa de Wallace Gilpatrick i Guido Marburg de *Terra baixa*, la icònica obra de teatre d'Àngel Guimerà. El moment no podria ser més providencial. Gairebé vaig ser capaç d'imaginar que era el mateix Guimerà que descendia d'alguna mena d'Olimp literari, i amb la seva mà espectral empenyia la capsa del lloc on reposava gairebé fent-me perdre el sentit amb les seves ànsies de fer-se present. Envoltada per l'amable caos del polsim que giravoltava sota la llum fluorescent, vaig tenir la sensació que no havia estat jo qui havia descobert aquest projecte, sinó que havia estat ell, escollint com en el teatre el moment precís.

Per aquella època, el catedràtic de literatura catalana Enric Gallén, un col·lega i amic de la Universitat Pompeu Fabra que aleshores es-

tava catalogant metòdicament el Fons personal d'Àngel Guimerà de la Biblioteca de Catalunya, va tenir un gest d'extrema generositat amb mi. Amb l'aire conspirador d'un acadèmic que havia ensopegat amb alguna cosa important, em va comunicar que havia trobat per casualitat correspondència de Gilpatrick i Marburg adreçada a Guimerà, i va suggerir que potser m'agradaria examinar-la amb més deteniment. A banda de les cartes, hi havia els rebuts de taquilla, que em van permetre resseguir la trajectòria de les obres de Guimerà durant les gires pels Estats Units. Intrigada, vaig escriure a la New York Public Library for the Performing Arts del Lincoln Center per preguntar si conservaven material que documentés la rebuda que havia tingut en aquest país l'obra de Guimerà. La seva resposta va ser deliciosament directa: «Val més que vingui a Nova York».

I així fou com va començar el periple que acabaria donant lloc a aquest llibre. Un moment memorable es produí l'estiu del 2012, quan el productor Pere Roca em va convidar a participar en el documental *Romea 150 anys*, realitzat amb motiu del 150è aniversari del Teatre Romea, la sala preferida de Guimerà. Va ser en Pere qui, després de sentir-me dir mentre dinàvem amb l'Enric que havia localitzat la pel·lícula de Cecil B. DeMille *Maria Rosa* al George Eastman Museum de Rochester (Nova York), ens va fer creuar a correuita el Raval fins a arribar a la Filmoteca de Catalunya. Esteve Riambau, aleshores director de la Filmoteca, va entendre de seguida la importància de la troballa. Ens va explicar que la pel·lícula no s'havia vist a Barcelona des del 1983 i va localitzar un retall de *La Vanguardia* que documentava aquella darrera projecció: «Cuando las barretinas lucieron en el primitivo Hollywood», publicat l'11 d'octubre d'aquell any. Tot seguit va contactar amb Paolo Cherchi Usai, col·lega seu i un dels grans especialistes internacionals en conservació cinematogràfica, i va iniciar les gestions per digitalitzar la còpia conservada a Rochester. L'any següent, l'octubre del 2013, la còpia digitalitzada es va projectar a la Filmoteca amb motiu del Dia Mundial del Patrimoni Audiovisual de la UNESCO i del 150è aniversari del Teatre Romea, en una sessió que vaig presentar amb Esteve Riambau i Josep M. Benet i Jornet. Més d'una dècada després, l'abril del 2024, *Maria Rosa* tornaria a la pantalla de la Filmoteca en dues sessions programades amb motiu de l'Any Guimerà, la primera presentada pel cineasta Albert Serra i

amb música composta i interpretada en directe per Jorge Gil Zulueta. Però la troballa d'aquella pel·lícula m'havia despertat, des del primer moment, algunes preguntes urgents: entre elles, com carai *Maria Rosa* havia arribat a mans de DeMille, el gegant dels inicis del cinema americà? La resposta es revela al capítol V.

Àngel Guimerà (1845–1924) no va ser un dramaturg europeu qualsevol, sinó una figura cabdal del teatre català modern. Nascut a Santa Cruz de Tenerife, fill natural d'un català i una canària, als vuit anys va anar a viure a la casa pairal de la família al Vendrell, on els seus progenitors finalment es van casar. Aquestes circumstàncies biogràfiques —la seva doble herència cultural, el seu naixement fora del matrimoni i la seva formació primerenca en la llengua castellana— van arribar a ser més que dades personals; van configurar tant els temes del seu teatre com el mite que va envoltar la seva figura pública. Sovint els crítics les han relacionat amb la seva fascinació pels forasters i pels marginats: personatges desplaçats, desarrelats i suspesos entre dos mons. Alhora, van consolidar la seva imatge de patriota devot, un escriptor que va transformar el seu caràcter híbrid en una vocació per defensar i preservar la llengua i la cultura catalanes.

Una peça fonamental en la vida literària i política de Guimerà va ser la seva relació sempiterna amb el periodista, editor i activista polític Pere Alavert. Aquest no només va ajudar a llançar i promoure les obres de Guimerà, sinó que va esdevenir el seu company fidel, i els seus noms van estar presents durant dècades l'un al costat de l'altre en la vida cultural catalana. La seva relació va ser tan estreta que alguns dels seus contemporanis van especular sobre la possibilitat que tingués una dimensió romàntica. Més enllà d'aquestes especulacions, el fet que tots dos siguin enterrats junts al cementiri de Montjuïc constitueix un testimoni més de la singularitat del seu vincle. Estudiosos més recents, com ara Xavier Albertí i Albert Arribas, han recuperat la hipòtesi d'una relació sentimental com una de les possibles claus per interpretar la complexitat de la identitat de Guimerà.¹ Fos o no una relació amorosa, la intensitat de la seva col·laboració fa palesa

1. Vegeu també Bacardit Santamaria; Gallén, Bacardit, et al., *Guimerà: 1845–1995*; Miracle, *Àngel Guimerà, creador i apòstol*; Miracle, *Guimerà*, i també Oliveras Samitier i Santacana Figuerola.

la manera com la vida i l'obra de Guimerà van gravitar cap a formes de connexió que anaven més enllà dels límits convencionals. Així com les seves heroïnes personificaven formes modernes i desafiants d'autonomia femenina, també els seus propis vincles apunten a una sensibilitat en sintonia amb les identitats híbrides, marginals i transgressores. En aquest sentit, la seva fascinació per personatges que existeixen en un espai intermedi sembla indissociable de la manera com ell entenia les nocions de pertinença, intimitat i diferència.

Des d'aquest origen complex, Guimerà va sorgir com una de les veus capdavanteres de la Renaixença i, més endavant, com a pont envers la modernitat catalana. La seva obra va fusionar la grandiositat retòrica del romanticisme amb l'acuitat psicològica i la consciència social del realisme emergent. Per a molts contemporanis, Guimerà representava a Catalunya allò que Henrik Ibsen representava a Noruega: el dramaturg nacional capaç de convertir l'escenari en espai de debat moral, social i col·lectiu. Obres com *Terra baixa* i *Maria Rosa* barrejaven melodrama amb realisme: trames apassionades i conflictes arquetípics traslladats amb una atenció implacable al personatge, al motiu i al medi social. Aquesta combinació conferia a les seves heroïnes una intensitat que transcendia el color local; esdevenien figures de vulnerabilitat i desafiament, les lluites de les quals es podien entendre molt més enllà de Catalunya.

Quan la seva obra va començar a circular pels Estats Units, Guimerà s'havia convertit en un símbol de la modernitat cultural catalana i un dramaturg els personatges del qual es comunicaven amb públics internacionals desitjosos de comptar amb nous models de coratge i autodeterminació femenina. La seva mort l'any 1924 va estar marcada per un dels funerals més multitudinaris de la història de Catalunya, amb milers de persones esperant el seguici al llarg dels carrers de Barcelona, una prova del lloc que ocupava, i continua ocupant, en l'imaginari cultural català.

La història de Guimerà a Amèrica del Nord és, en el fons, també la història de set actrius, dones de teatre que, durant l'era progressista, un període de reforma política i social als Estats Units, es van sentir captivades pels mons de ficció que havia creat. El capítol I ressegueix Minnie Maddern Fiske (coneguda popularment com Mrs. Fiske), la primera directora de *Terra baixa* en aquell país, en un

muntatge protagonitzat en un principi per Corona Riccardo i més endavant per Fernanda Eliscu, dues joves vedets. El capítol II se centra en Florence Roberts, una actriu que, sorprenentment per a una dona de la seva època, va portar la companyia que duia el seu nom a l'Oest dels Estats Units i va ser la primera a posar en escena tant *Terra baixa* com *Maria Rosa*. El capítol III fa un retrat de Bertha Kalich, una famosa actriu ídix que no només va representar el paper principal en una reposició de *Marta of the Lowlands*, sinó que també va contribuir a portar l'obra al cinema. El capítol IV aborda la trajectòria de Dorothy Donnelly, una destacada actriu, dramaturga i sufragista, mentre maldava per portar *Maria Rosa* a Broadway. Finalment, el capítol V s'endinsa en la vida de la soprano Geraldine Farrar, la *prima donna assoluta* del Metropolitan Opera i protagonista de la versió per al cinema de Cecil DeMille de *Maria Rosa*, mentre contribuïa alhora a construir l'*star system* de Hollywood.

Així com aquestes actrius van sentir-se encisades per les heroïnes de Guimerà, jo també, al llarg de la meua recerca, em vaig sentir captivada pel coratge, les contradiccions i els mons en què es van moure aquestes actrius. La seva atracció cap a Marta i Maria Rosa no només representava una oportunitat professional, sinó que reflectia una identificació personal amb personatges que es resisteixen a ser dominades i reivindiquen els seus propis destins. En un moment en què les actrius nord-americanes s'obrien camí enmig de les limitacions de gènere, de classe i dels escenaris comercials, aquests papers oferien un mirall poderós: dones valentes i desafiants que s'enfrontaven als sistemes d'opressió. També van arribar en un moment de gran curiositat per Espanya i la seva cultura: l'anomenada *Spanish Craze* o febre espanyola, que va seguir la Guerra de Cuba i que es va estendre per la pintura, l'arquitectura, la música i l'entreteniment popular. Aquest clima cultural va preparar el terreny per a les obres de Guimerà: va fer que el públic nord-americà pogués veure les heroïnes catalanes com a figures de passió exòtica i de lluita moral, i va oferir a les intèrprets nous papers a través dels quals projectar l'agència femenina.

A mesura que em submergia enmig de papers personals, cartes i material d'arxiu, aquestes vides van començar a fer-se clarament visibles; en el silenci de les sales de lectura i el murmuri de les biblioteques de recerca, les seves signatures, els seus telegrams, les seves

cartes, memòries i fotografies es van tornar més que evidències documentals; em van fer companyia mentre reconstruïa els seus viatges, les seves decisions, les seves lluites i els seus èxits. Els meus anys com a traductora i estudiosa del teatre català van donar forma a les preguntes que em van guiar pels arxius i a banda i banda de l'oceà. En conjunt, aquests capítols reconstrueixen una història llargament oblidada: com un dramaturg català es va veure immers en el teatre de l'era progressista, el cinema mut i les trajectòries artístiques de grans dones que van donar forma a la seva rebuda per part dels crítics i el públic nord-americans. Aquest llibre és alhora una forma de recuperar aquella història i una invitació a projectar una nova mirada sobre l'obra de Guimerà.

Estic molt agraïda per l'ajuda que vaig rebre durant les meves visites a diversos arxius i biblioteques: la Biblioteca de Catalunya, la Brigham Young University (Provo, Utah), la Casa Museu Àngel Guimerà del Vendrell, la Filmoteca de Catalunya, el George Eastman Museum (Rochester, Nova York), el Harry Ransom Center de la University of Texas at Austin, la Library of Congress (Washington, DC), la Margaret Herrick Library de l'Academy of Motion Picture Arts and Sciences (Los Angeles), on la recordada Kristine Krueger em va ajudar a localitzar algunes de les imatges més valuoses d'aquest estudi, el Museu de les Arts Escèniques i Biblioteca de l'Institut del Teatre de la Diputació de Barceona, el Museum of the City of New York, la Billy Rose Theatre Division de la New York Public Library for the Performing Arts, les Special Collections de la University of Washington Libraries (Seattle) i les biblioteques de la Universitat de Richmond, on durant molts anys vaig tenir la sort de coincidir amb la recordada Marcia Whitehead. També vull expressar el meu agraïment a la Sala Beckett pel seu suport i interès en aquest projecte.

Vull expressar un agraïment molt especial a Pere Bramon per la seva tasca de traducció. La seva sensibilitat lingüística i el seu rigor han estat inestimables al llarg de tot el procés editorial. Aquest projecte ha comptat amb el generós suport de la Universitat de Richmond, a través de la School of Arts & Sciences i de la William Judson Gaines Chair in Modern Foreign Languages.

Vull igualment transmetre el meu reconeixement a col·legues i amics que, en un moment o altre, em van oferir el seu suport i els

seus ànims i que, en alguns casos, em van convidar a compartir les meves troballes a través de conferències, publicacions preliminars i fins i tot d'una exposició dedicada als meus descobriments sobre l'obra de Guimerà, presentada a Barcelona i al Vendrell: Mireia Arguijo, Ramon Bacardit, Sergi Belbel, Carles Batlle, Tom Bonfiglio, Lena Casanoves Giol, Mita Casacuberta, Toni Casares, Jenny Cavanaugh, Jordi Coca, Llorenç Comajoan, Imma Comella, Brad Epps, Lee Fontanella, Enric Gallén, David George, Miquel M. Gibert, Albert Guinovart, Aurora Hermida-Ruiz, Gina Kovarsky, John London, el recordat pare Josep Massot i Muntaner, Joan Matori, Josep M. Miró, Pau Miró, Josep M. Muñoz, Mary Ann Newman, Magdalena Oliver, Àngel Otero-Blanco, Mònica Pagès, Nora Parola-Leconte, Ramon Parrado, Manuel Pérez i Muñoz, Esteve Riambau, Valentín Rodríguez, Àngels Santacana, Mario Santana, Jaume Subirana i Anna Valls.

També vull reconèixer la dedicació de Núria Iceta i Adrià Gómez, així com de tot l'equip de L'Avenç, per l'acompanyament, la cura editorial i la confiança amb què han fet possible aquest llibre.

Finalment, estic profundament agraïda a la meva família per la seva paciència i constància al llarg del període de gestació d'aquest llibre: a la meva enyorada mare, que em va saber transmetre la seva curiositat intel·lectual i el seu amor per la literatura, el record de la qual sempre em va acompanyar en cada arxiu; al meu pare, Martin, i al seu fidel company de quatre potes, el Tucker; i al meu germà, Jay, i a la meva cunyada, Rachel.

Aquest llibre està dedicat a la memòria del meu estimat amic Josep Maria Benet i Jornet («Papitu»), el defensor més apassionat de Guimerà i el partidari més entusiasta d'aquest projecte. El seu esperit acompanya cada pàgina d'aquest llibre.